

PARTICIPAREA ROMÂNIEI LA EXPOZIȚIA UNIVERSALĂ ȘI INTERNAȚIONALĂ DE LA BRUXELLES DIN 1935

Ana Iriciuc

Cuvinte cheie: Expoziția Universală Internațională, comisar, Alexandru Tzigara-Samurcas, relații culturale, arta

Mots-clés : L'Exposition Universelle et Internationale, commissaire, Alexandru Tzigara-Samurcas, relations culturelles, l'art.

Resumé: *La participation de la Roumanie à l'Exposition Universelle et Internationale de Bruxelles de 1935*

L'année 1935 a apporté pour Roumanie la participation à l'un des plus importants événements de l'Europe: l'Exposition Universelle et Internationale de Bruxelles. Ce moment a été l'un bénéfique pour l'image d'un pays récemment réuni. Comme toute autre manifestation similaire, l'Exposition a impliqué au même temps de bonnes et mauvaises perceptions; c'est le commissaire général de l'événement, Alexandru Tzigara-Samurcas, qui le déclare dans son rapport. Notre recherche fait une minutieuse présentation de ce très important moment.

Acest material focalizează asupra unui moment din relațiile româno-belgiene (anul 1935) pe care îl considerăm relevant pentru raporturile culturale între cele două state. Titulatura de “Expoziție universală și internațională” a fost folosită de organizatori deoarece era vorba de o manifestare deschisă tuturor activităților umane și tuturor națiunilor. Expoziția cuprindea toate ramurile agriculturii, industriei, comerțului, artelor, științelor și tehnicii¹.

Materialul nostru se bazează pe documente din Fondul *Bruxelles* al Arhivelor Diplomatice ale Ministerului de Externe, dările de seamă ale lui Al. Tzigara Samurcaș publicate în revista “Convorbiri Literare”, cu precizarea că am sesizat diferențe între cea din 1935, din timpul expoziției, alcătuită într-o tonalitate optimistă și cea din 1936, care dezvăluie din neîmpliniri, și pe lucrarea *Propagandă și identitate. România la Expozițiile universale belgiene, 1897-1935*, semnată de Laurențiu Vlad.

Expoziția Universală de la Bruxelles a avut ca punct de plecare organizația Ligii “Bruxelles- Expositions” în 1922. Proiectul urma să sărbătorească împlinirea unui veac de la inaugurarea primei căi ferate belgiene, Bruxelles-Mâlines, precum și 50 de ani de la întemeierea Statului Independent Congo. În 1926 au fost trimise invitațiile oficiale. La 10 octombrie 1933 Însărcinatul cu Afaceri la Bruxelles, J. Antohi trimitea la Președinția Consiliului de Miniștri și ministrului Afacerilor Străine, Al. Vaida Voevod, o scrisoare în care menționa că domnul Slavik, Ministrul Cehoslovaciei la Bruxelles, propusese o participare comună a țărilor din Mica

¹ Arhivele Diplomatice ale Ministerului de Externe, Fond *Bruxelles*, vol. 325, *Expoziția internațională organizată la Bruxelles în 1935, perioada 1933-1935*.

Înțelegere². Acest proiect a fost abandonat, astfel că, în iulie 1934 guvernul prezidat de Gh. Tătăreanu a notificat oficial participarea României la expoziția universală. La 22 septembrie 1934, D. Ghika, ministrul României la Bruxelles, era informat că prin Jurnalul Consiliului de Miniștri no. 1257/934 „s'a aprobat deschiderea unui credit extraordinar pe seama Ministerului Industriei și Comerțului pentru organizarea Pavilionului României, în valoare de două milioane” lei³.

În perioada august 1934-februarie 1935 Comisariatul General al României pentru Expoziție a primit o serie de oferte privind construirea și echiparea pavilionului țării noastre. Astfel, numărăm douăsprezece oferte de la antreprenori pentru ridicarea edificiului, șase pentru mobilier și design, cinci pentru instalații, trei pentru publicitate și una pentru asigurări; de asemenea au existat și trei oferte pentru participări individuale trimise de CFR, (24 noiembrie 1934), Weress Boros Dodi, artizan din Cluj (8 ianuarie 1935) și Centrala pentru Broderii Românești din Timișoara (1 februarie 1935)⁴.

În septembrie 1934 belgianul Louis Dumont sugera ca edificiul reprezentativ al României la Expoziție să fie o replică a bisericii de lemn din comuna Oncești, județul Maramureș, urmând ca devizul și cheltuielile de transport (un total de 490.000 lei) să fie suportate de el. Aceasta ar fi trebuit să găzduiască o expoziție de artă religioasă veche bizantină și slavă. Sursa de inspirație o reprezentase reproducerea de la pagina 194 din volumul *Images Roumaines* a lui D. Bădăuț⁵. Proiectul acesta a fost abandonat datorită refuzului Comisariatului General al Expoziției. Astfel, la începutul anului 1935 sunt inițiate lucrările de construcție a pavilionului național după planurile arhitectului Constantin Moșinschi⁶.

Participarea României la Expoziția Universală a fost pusă sub patronajul regelui Carol al II-lea, inițiativă datorată unui comitet în fruntea căruia se găsea Ion Manolescu Strunga (ministrul Industriei și Comerțului), alături de Generalul Condeescu, Alexandru Tzigara Samurcaș (Directorul Muzeului Național de Artă), Dimitrie Gusti (Directorul Institutului Social Român), Cezar Popescu (numit Comisar general la 5.04.1935) și G. Ioanițiu. La București, acțiunea de organizare a participării României era coordonată de Dimitrie Gusti ajutat de Alexandru Bădăuț (șef de serviciu în cadrul Direcției Presei din Ministerul Afacerilor Străine, care se ocupa de standurile turistice), Emanuel Băcuța (Director al Departamentului de Educație a Poporului, responsabil cu secțiunea de cultură, respectiv cea a Fundațiilor Regale) și Alexandru Busuioceanu (universitar, însărcinat cu organizarea expoziției de pictură și sculptură contemporană). Ulterior au fost numiți și ceilalți responsabili ai secțiunilor organizate la Bruxelles: E. Giraud (agricultură), Manoliu (petrol), M. Irineu

² *Ibidem*.

³ Arhivele Diplomatice ale Ministerului de Externe, Fond *Bruxelles*.

⁴ Arhivele Diplomatice ale Ministerului de Externe, Fond *Bruxelles*, vol. 326, *Expoziția internațională organizată la Bruxelles în 1935*, perioada 1934-1935.

⁵ Arhivele Diplomatice ale Ministerului de Externe, Fond *Bruxelles*, vol 325, propunerea 371/43 din 16 iulie 1934.

⁶ Laurențiu Vlad, *Propagandă și identitate. România la Expozițiile universale belgiene, 1897-1935*, Imprimeria Arta Grafică, București, 2001., p. 78.

(transporturi), C. Patin, L. Florescu, J. Porumbaru (textile), Alexandru Tzigara-Samurcaș (artă veche, religioasă și țărănească)⁷. Nucleul acestui comitet de organizare fusese numit prin decizie în Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 97, în ședința din 22 ianuarie 1935. Aceași decizie menționa și acordarea unei sume de 4 milioane lei din fondul pentru organizarea comerțului și exportului produselor agricole (F.O.C.A.), cheltuielile urmând a fi aprobate de Ministerul Industriei și Comerțului. Exponatele românești, depozitate inițial la București, au fost asigurate și transportate apoi, integral, la Bruxelles până la mijlocul lunii iunie.

La 27 aprilie 1935, Leopold al III-lea, regele Belgiei (1934-1951), a inaugurat expoziția. Perechea regală, însoțită de Conte de Flandra, a fost primită la intrarea în Palatul Ceremoniilor de toți comisarilor străini, precum și de personalități belgiene. După deschiderea oficială familia regală a străbătut aleea principală fără a vizita vreun pavilion care, deși finisate la exterior, se aflau în pline lucrări de organizare la interior. Raportul oficial, dat de Însărcinatul cu Afaceri cu această ocazie, menționează și pavilionul României care, terminat la exterior, era admirat, "având o fațadă ornamentală de o modernitate care n'are nimic ofensiv sau ofensator"⁸.

Expoziția Universală și Internațională de la Bruxelles ocupa 125 hectare în zona platoului Osseghem, aproape de Parcul Regal Laeken. Grupul care se ocupa de construirea și desfășurarea expoziției era constituit sub președinția lui Jean Jadot (guvernator al Sociétés Generale de Belgique), iar atribuțiile Președintelui Comitetului Executiv au fost preluate de primarul Bruxellului, Adolphe Max⁹. La această expoziție universală au participat 893 de expozanți pe o durată de 194 de zile¹⁰. Țările participante au fost: Egipt, Brazilia, Chile, SUA (participare neoficială), Iran, Japonia (participare neoficială), Palestina, Turcia, Austria, Belgia, Bulgaria, Cehoslovacia, Danemarca, Elveția, Finlanda, Franța, Germania (aceasta a acceptat inițial și se va retrage), Grecia, Italia, Iugoslavia (participare neoficială), Letonia, Luxemburg, Marea Britanie, Norvegia, Olanda, Polonia, Portugalia, România, Spania (participare neoficială), Suedia și Ungaria.

Expoziția s-a desfășurat pe două secțiuni: *Secțiunea A, Arte, Științe și Administrație* (grupe: *Arte; Educație și învățământ; Economie socială; Sport, Armată, Poliție; Arhitectură, Urbanism; Medicină, Chirurgie, Igienă; Comerț; Mijloace de colonizare*) și *Secțiunea B, Industrie* (grupe: *Mine; Metalurgie; Construcții mecanizate; Electricitate; Construcții civile; Locuințe, Construcții, Decorațiuni; Alimentație și Îmbrăcăminte; Industrii diverse; Transporturi terestere, maritime și aeriene; Agricultură, Horticultură, pomicultură, vânătoare și pescuit; Materiale și produse coloniale*)¹¹. Pavilionul principal al expoziției de la Bruxelles cuprindea trei corpuri definitive (care nu urmau a fi demolate după închiderea expoziției): Pavilionul Expozițiilor de Artă, Marele "hall" al Națiunilor (care cuprindea o gară model în care

⁷ Laurențiu Vlad, *op. cit.*, p. 80-82.

⁸ Arhivele diplomatice ale Ministerului de Externe, Fond *Bruxelles*, vol. 325 raport nr. 885/12.a, din 30 aprilie 1935.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Laurențiu Vlad, *op. cit.*, p. 73.

¹¹ Arhivele Diplomatice ale Ministerului de Externe, Fond *Bruxelles*, vol. 325.
<http://www.cimec.ro> / <http://www.muzeuvaslui.ro>

fiecare participant își putea expune materialul rulant, iar în mijloc era reconstituit primul tren belgian de la 1833) și Palatul Festivităților¹². Pavilionul României, alături de celelalte pavilioane ale țărilor participante, urma să fie demontat la finalul Expoziției.

La 23 mai 1935, a avut loc ceremonia inaugurării pavilionului României. Cuvântarea pentru deschiderea oficială a fost ținută de Al. Tzigara Samurcaș care primise sarcina de Comisar General în aceeași zi. Răspunsul a fost dat de Ministrul Afacerilor Economice Van Isacker care a vorbit, printre altele, de scriitori români ca Panait Istrati. Ministrul de stat Adolf Max a vorbit, la rândul său, despre România “în termene nu numai măgulitoare, dar pline de poezie, de haz și (...) de dragoste”¹³. După deschiderea oficială a urmat vizitarea sălilor. Pavilionul a fost caracterizat ca bine luminat, cu proporții armonioase, decorat plăcut și de o sobrietate artistică ce îi face onoare lui Moșinschi. Seara a fost dat un banchet oferit de Comisariatul General al României în Palatul Ducelui D'Arenberg. La acesta au luat parte lăutarii din taraful Ciocoiu¹⁴.

Pavilionul României era amplasat la intersecția a două artere principale din capitala belgiană (Avenue de Bouchout și Avenue de Gros-Tileuil). Trei din cele patru fațade ale clădirii erau decorate cu desene incizate realizate de Mac Constantinescu, prezentând viața de zi cu zi a țăranului roman. În mijlocul salonului oficial se găsea statuia ecvestră a lui Carol al II-lea realizată de Oscar Han¹⁵. Capul de afiș a fost ținut de coiful de influență scitică descoperit la Drajna (Prahova) în 1929 și de tezaurul de la Pietroasa (Buzău), ambele doar în replică. Arta religioasă era, la rândul ei, bine reprezentată prin broderii, Evangheliare, icoane, patrafire etc. Secțiunea de pictură și sculptură a cuprins peste 100 de lucrări provenite atât din colecții publice cât și private¹⁶. În momentul vizitei oficiale desfășurată cu ocazia deschiderii, Comisarul General Belgian Van der Burche nu și-a ascuns admirația față de obiectele de artă expuse, precum și uimirea că Guvernul României “avusese curajul de a trimite până la Bruxelles comoare atât de prețioase și excepționale...”¹⁷.

Aripa din dreapta găzduia colecția de artă populară incluzând broderii, costume, covoare, cruci votive, picturi și sculpturi în lemn datând, în special, din secolul al-XIX-lea. La standul de cărți erau reprezentate cele 4 Fundații Regale (Carol I, Ferdinand I, Principele Carol și Carol al II-lea), Academia Română, Universitățile din Cluj și București, Institutul Social Român, Ministerul Afacerilor Străine, Ministerul Industriei și Comerțului, al Instrucției Publice, alături de marile edituri ale perioadei: Adevărul, Cartea Românească, Cultura Națională etc.¹⁸.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, raport nr. 1042-32 din 24 mai 1935 înaintat lui N. Titulescu.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Al. Tzigara-Samurcaș, *Expoziția românească din Bruxelles*, în „Convorbiri literare” anul LXVIII, nr. 6-8, iunie-august 1935, p.336.

¹⁶ *Ibidem*, p. 338-340.

¹⁷ Arhivele Diplomatice ale Ministerului de Externe, Fond *Bruxelle*, raport nr. 1042-32 din 24 mai 1935 înaintat lui N. Titulescu.

¹⁸ Al. Tzigara-Samurcaș, *op. cit.*, p. 336.

În aripa din stânga, erau găzduite mostre agricole, forestiere, petroliere și ale serviciilor de transport. Cele două aripi erau legate între ele printr-o galerie pe care erau expuse o serie de diapozitive reprezentând punctele de atracție turistică ale României.

Concepția expozițională a privilegiat atât tradițiile cât și arta și cultura contemporană.

În august pavilionul a primit vizita oficială a prințului moștenitor al României. În cadrul unei ceremonii organizată cu această ocazie, Mihai a omagiat prietenia sinceră dintre cele două țări, exprimându-și admirația pentru Belgia Eroică, dar mai ales pentru exemplul de muncă, organizare și moderație, valori sigure ale civilizației, pe care ea îl oferea lumii¹⁹.

La 15 septembrie 1935, a avut loc ceremonia oficială de premiere. România a primit 97 de recompense, plasându-se pe locul 15 în palmaresul expoziției. Cu toate acestea, Al. Tzigara Samurcaș sublinia că impresia produsă de pavilionul românesc la această expoziție a avut de pierdut datorită câtorva greșeli: lipsa unei supravegheri stricte la începutul lucrărilor a făcut ca prețul de construcție al complexului să crească cu 848.983 lei; apoi, concedierea paznicului a facilitat dispariția unui tablou semnat de Grigorescu dintr-una din săli²⁰; încercările de a vinde cât mai multe produse artizanale la prețuri exagerate a dus, în cele din urmă, la o scădere a vânzărilor etc.²¹.

La 21 septembrie 1935, un raport al lui Al. Tzigara-Samurcaș către D. Ghika (Ministrul României la Bruxelles) menționa probleme cu o dna. Patin (aceasta s-a ocupat de desfacere de produse în cadrul Expoziției) care, deși și-a anunțat plecarea, refuză inventarul și plata datoriilor către Comisariatul expoziției²², incident soluționat, în cele din urmă, pe cale amiabilă.

În noiembrie 1935, după o serie de trei somații din partea antreprenorului G. Van Lesberghe (Entreprise generale de Travaux Publics et Prives s-a ocupat de construirea pavilionului și solicita suma de 163.310,50 franci ca restanță la plata datoriilor), M. J. Buyssens (arhitect peisagist solicita, la rândul său, o sumă nespecificată) și Du Croix (arhitect solicitat inițial pentru conceperea planurilor Pavilionului României cerea suma de 18.840 franci pentru munca prestată înainte de a fi schimbat cu Moșinschi) Comisarul General al expoziției, Van Der Burch, anunța că se vede obligat să pună sechestrul atât la ieșirea bunurilor românești din Expoziție cât și la Vamă până la soluționarea acestor probleme financiare. Partea românească s-a văzut obligată să achite sumele în discuție (un total de aproximativ 182.150 franci).

Expoziția în sine, cu toate problemele existente, a fost considerată și o considerăm un succes, fiind tratată ca atare atât în presa românească cât și în cea belgiană. Susținem din convingere că Titulescu avea dreptate în 1933 afirmând că

¹⁹ Al. Tzigara Samurcaș, *op. cit.*, p. 337.

²⁰ Arhivele Diplomatice ale Ministerului de Externe, Fond *Bruxelles*, nr. 3841 din 21 august 1935; este menționată valoarea tabloului de 21.243.000, sumă trimisă de către Ministerul Industriei și Comerțului Legației României din Bruxelles.

²¹ Al. Tzigara-Samurcaș, *Expoziția românească din Bruxelles. II. Întregiri și învățăminte* în „Convorbiri literare”, an LXIX, nr. 1-3, ianuarie-martie 1936, p. 65-70.

²² Arhivele Diplomatice ale Ministerului de Externe, Fond *Bruxelles*, scrisoare din 21 septembrie 1935
<http://www.cimec.ro> / <http://www.muzeuvaslui.ro>

participarea României la această manifestare ar fi extrem de utilă și că nu trebuie să fim cu nimic mai prejos decât celelalte state participante.

Bibliografie

Arhive

- Arhivele Diplomatice ale Ministerului de Externe, Fond *Bruxelles*, vol. 325, *Expoziția internațională organizată la Bruxelles în 1935*, perioada 1933-1935.
- Arhivele Diplomatice ale Ministerului de Externe, Fond *Bruxelles*, vol. 326, *Expoziția internațională organizată la Bruxelles în 1935*, perioada 1934-1935.

Bibliografie selectivă

- Tzigara-Samurçaș, Alexandru, *Expoziția românească din Bruxelles*, în „Convorbiri literare” anul LXVIII, nr. 6-8, iunie-august 1935.
- Tzigara-Samurçaș, Alexandru, *Expoziția românească din Bruxelles. II. Întregiri și învățăminte* în „Convorbiri literare”, an LXIX, nr. 1-3, ianuarie-martie 1936, p. 65-70.
- Vlad, Laurențiu, *Propagandă și identitate. România la Expozițiile universale belgiene, 1897-1935*, Imprimeria Arta Grafică, București, 2001.